

Auer Ádám

A tilos szerződési klauzula és a polgári jogi kodifikációk

A tilos szerződés mint érvénytelenségi ok *Polgári törvénykönyv*ben található szabályozása a két világháború közötti magánjogi megoldást tekinti mintának.¹ A tanulmányban azt vizsgálom, hogy a polgári jogi kodifikáció² a 19. század végétől kezdve mennyiben érintette a tilos szerződés mint érvénytelenségi ok szabályozását. A tanulmány kezdő időpontjának azért tekintem ezt az időszakot, mert ebben a korszakban jelentek meg azok a kereskedelmi, gazdasági ágazati tilalmak és korlátok, amelyek a tilos szerződések polgári jogi érvénytelenségével kollízióba kerültek.³ Habár a tilos szerződés pontos határait elsősorban a bírói gyakorlat határozza meg, érdemes elemezni a kodifikációs állomásokat, amely kutatás választ ad arra a kérdésre, hogy mi a hatályos magánjogi kódex e szabálya mögötti fejlődés.⁴

A tilos szerződés fogalma és szabályozása a magánjogi kodifikáció során (1900–1928)

A 20. századi magánjogi kodifikáció egyes tervezeteiben megtalálható a törvényes tilalomba ütköző szerződés (tilos szerződés) mint érvénytelenségi ok, amiből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a tilos szerződés kategóriájának léte ebben a korban kevésbé volt vitatott.⁵ A kodifikáció első tervezetének 955. §-a szerint a „törvényes tilalomba ütköző

¹ VÉKÁS–KEMENES 2008: 781; 2013. évi V. törvény 6:95. §.

² Fogalmához lásd HORVÁTH 2006: 105–111.

³ HORVÁTH 2006: 312.

⁴ A tilos szerződés problematikája megjelenik egy közelmúltbeli alkotmánybírósági határozatban is. A 3/2021. (I. 7.) AB határozat az alapjául szolgáló ügyben az ügyvállalási korlátot megszegő ügyvéddel kötött megbízási szerződés alkotmányossági szempontjait értékelte, amelyben kifejezetten megjelenik a tilos szerződések árnyalt megközelítése, amely szerint a szerződés semmissé nem tehető, csak perjogi következményei lehetnek az ügyvállalási korlát megszegésének.

⁵ Ugyanakkor a gyakorlati alkalmazás már vitatott volt, lásd ALMÁSI 1907. További kutatást igényel, hogy az Apáthy István nevéhez fűződő kötelmi jogi javaslat 1882-ben még nem ezt a megoldást választotta, hanem a szerződés tárgyánál határozta meg a törvényes tilalomba ütköző semmis szerződés eseteit, valamint

szerződés, amennyiben törvény mást nem rendel, semmis”. A tilos szerződéssel kapcsolatban a jogviták elbírálásánál a tervezet szerint a lehetetlen szolgáltatásra irányadó szabályok is alkalmazhatók.⁶ A polgári törvénykönyv második tervezete azonos szöveget javasolt a tilos szerződés semmissége kapcsán.⁷

A Magánjogi törvényjavaslat 972. §-a is a korábbi tervezetek megoldását tartalmazta: „[t]örvényes tilalomba ütköző szerződés, amennyiben a törvény mást nem rendel, semmis. Ily szerződést is érvényesen lehet megkötni arra az esetre, ha a törvényes tilalom megszűnik.”⁸

A tilos szerződés azt jelenti, hogy a jogszabályba ütköző szerződés érvénytelen, semmis. Azaz a tilos szerződés a tilos cselekmények egyik olyan esete, amikor a jogsértés következtében a jogügylet érvényességét megvonja a magánjog. A korabeli szakirodalom⁹ és törvényjavaslatok egyöntetűen állapítják meg, hogy a jogszabályba ütköző szerződés semmis, kivéve, ha ahhoz jogszabály más jogkövetkezményt fűz.

A mai napig hatással van a téma megítélésére a M. Kir. Kúria 1932-ben hozott 53. jogegységi döntése,¹⁰ amelynek a tárgya az volt, hogy hogyan hat ki a megkötött szerződés érvényességére az, ha bizonyos iparszerű foglalkozásokhoz jogszabály feltételeket támaszt (ezek a feltételek: iparigazolvány, iparendély, hatósági engedély stb.). Hangsúlyozni szükséges, hogy a kúriai jogegységi döntés csak azt az esetkört érintette, amikor az ügylet megkötésénél az egyik félnek valamilyen feltételnek (iparigazolvány, hatósági engedély) kellett megfelelnie. A kérdés megítélése nem volt egyértelmű a bírói gyakorlatban. Az ügyek tárgya rendszerint valamely olyan kötelmi jogi viszony volt, amely szerződéses viszony megkötéséhez az egyik félnek hatósági jogosítvánnyal kellett volna rendelkeznie. A korabeli bírói gyakorlat¹¹ az alábbi megoldásokat alkalmazta: a szerződés semmis, mert törvénybe ütköző tilos tevékenységre irányult a szerződés megkötése; a szerződés nem keletkeztet kötelmet (*naturalis obligatio*), mivel kihágásnak minősül a szerződés megkötése a hatósági jogosítvány miatt, és tilos cselekményből szerződés sem származhat; a szerződés semmis, mivel bűncselekmény az alapja, és személyes tilalmat fogalmaz meg, nem pusztán tiltó rendelkezést, ezért indokolt a semmisség megállapítása. Olyan álláspont is volt, amely önmagában az engedély hiánya miatt nem utasította el a keresetet; végül az engedély nélkül folytatott tevékenység, amely kihágásnak minősült, még nem vezetett a szerződés semmisségéhez.

a szerződés fogalmánál mondta ki azt, hogy a szolgáltatás törvénnyel és erkölccsel nem „ellenkezhet”. Vö. APÁTHY 1882.

⁶ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete 1900: 953–954. §§.

⁷ A magyar polgári törvénykönyv tervezete 1913: 746. §.

⁸ Törvényjavaslat. Magyarország magánjogi törvénykönyve 1928.

⁹ Például TÓTH 1938: 159; vagy később NIZSALOVSKY 1949: 69, 219.

¹⁰ Jogegységi döntvény. A m. kir. Kúria jogegységi tanácsának 53. számú polgári döntvénye 1932.

¹¹ Kivonatossan tartalmazza az 53. számú jogegységi döntvény I–II. része.

A M. Kir. Kúria jogegységi határozata szerint a törvénybe ütköző szerződéseknek nem automatikus jogkövetkezménye a szerződés érvénytelensége:

„Ha bizonyos ügyletekkel való iparszerű foglalkozást jogszabály hatósági jogosítványhoz (iparigazolványhoz, iparendélyhez, vagy másnemű hatósági engedélyhez) köt, akkor az a körülmény, hogy az ügyletet – esetleg iparszerűen üzőtt foglalkozása körében – olyan személy kötötte, aki az említett hatósági jogosítvánnyal nem rendelkezik: magának az ügyletnek az érvényességét nem érinti, kivéve, ha az a jogszabály az ügyletet kifejezetten semmisnek nyilvánítja, vagy ha az ügylet tartalma más jogszabályba, vagy a jóerkölcöskbe ütközik, vagy ha a magánjog szabályai szerint megtámadható.”

A M. Kir. Kúria e jogegységi döntése több évtizedre meghatározta a kontárszerződések gyakorlatát, egészen addig, amíg a Legfelsőbb Bíróság a jogegységi döntvényt 1949-ben nem helyezte hatályon kívül. ¹² A hatályon kívül helyezés indoka az érvénytelenség funkcióváltásával magyarázható, amely már nem engedett mérlegelést a semmisség megállapításakor jogszabálysértés esetén.

Az 1959. évi IV. törvény kodifikációja és a szükséges kivétel

Az 1959. évi IV. törvény 1960. május 1-i hatálybalépésével Magyarország első kodifikált és hatályba is léptetett polgári jogi kódexe született meg. ¹³

Az 1953-ban készült kötelmi jogi tervezet a szerződés tartalma körében szabályozta a tilos szerződés érvénytelenségét, jogellenes szerződés alcím alatt. Eszerint semmis az a szerződés, amely jogszabályba ¹⁴ ütközik, jogszabály kijátszására irányul, vagy a dolgozó nép érdekeit más módon sérti. ¹⁵ A következő, 1954. októberi tervezet a szerződés fogalmi körében, a diszpozitivitás kimondása mellett állapítja meg, hogy a felek egyező akarattal eltérhetnek a szerződésekre vonatkozó rendelkezésektől, kivéve ha jogszabály az eltérést tiltja, vagy semmisnek nyilvánítja. ¹⁶ Az 1955–1956-os és az 1957-es tervezet szintén ezt a logikát követte. ¹⁷

¹² WEISS 1969: 248.

¹³ A kodifikációhoz lásd VERESS 2022; NIZSALOVSKY 1984: 103–116.

¹⁴ Felmerült a tervezet 2. nyilvános vitáján 1958. január 11-én Budapesten, hogy a törvény magára utal itt mint jogszabályra, vagy más jogszabályra is. HU MNL OL XIX-E-1-c-10026-1960-022-d: 1160.

¹⁵ 1953. évi tervezet 14. §; HU MNL OL XIX-E-1-c-10026-1960-0223-d: XV. 8.

¹⁶ 1954. november–decemberben megtárgyalt szöveg 3. §; HU MNL OL XIX-E-1-c-10026-1960-0223-d: 130.

¹⁷ Kötelmi jogi tervezet 3. § (2) bek. 1955. szeptember 20.; HU MNL OL XIX-E-1-c-10026-1960-0223-d: 174; 1957. évi tervezet 181. § (1) bek. A szakaszszámok ugyanazok, mint az 1956-os tervezetben. A szöveg az 1955-ös tervezet szerint is ez, ennek kéziratossá válásakor került rá tollal írva a különleges semmisségi

Szerkezetileg ezután mondja ki a tervezet, hogy a szerződés semmis, amelyet jogszabály tilt, vagy amelyet a jogszabály megkerülésével kötöttek.¹⁸ Az indoklás utal arra, hogy ez a jogelv korábban is élt a jogrendszerben, és a jogszabályi tilalmak a dispozitivitás határát jelentik.¹⁹

Az 1958. évi tervezet 200. §-a ugyanezt a szöveget vette át, azzal a jelentős kiegészítéssel, hogy bekerült az a kivétel, hogy a szerződés nem semmis, ha a jogszabály a tilalom megszegéséhez kifejezetten más jogkövetkezményt fűz.²⁰ A 200. § (3) bekezdése pedig speciális semmisségi okot szabályoz a szocialista szervezetek egymással kötött szerződéseire.²¹

Az elfogadott, kihirdetett 1959. évi IV. törvény is ezt a megoldást tartalmazta.

Az 1959. évi IV. törvény előkészítése során az első javaslat az volt, hogy ne legyen törvényi kivétel a törvénybe ütköző szerződések semmissége alól. A szöveg egyik vitája során felmerült a kérdés, hogy a jogszabályba ütközés minden további feltétel nélkül semmisséghez vezet-e. Sárosi Dezső döntőbíró javasolta, hogy egészüljön ki a szöveg azzal, hogy a semmisség akkor alkalmazandó, „amennyiben jogszabály másként nem rendelkezik vagy a jogszabályból nem lehet másra következtetni”.²² Erre Eörsi Gyula válasza az volt, hogy a tiltó szabály értelmezésénél „belefér” abba az általános meghatározás, amit a felszólaló javasolt, de az indoklásban kell majd erre kitérni, normaszöveg-kiegészítés nem indokolt.²³ A probléma árnyalt megközelítést nyújtja Nizsalovszky Endre részletes javaslata a második tervezethez. Felhívja a figyelmet arra, hogy a jogszabályba ütközésnek nemcsak az a jogkövetkezménye, hogy az eltérő rendelkezés semmis, hanem az is, hogy a kógens szabály lép a helyébe; kifejezetten utal arra, hogy ki kellene egészíteni a szöveget a semmisség megállapítását követően a „kivéve, ha a jogszabály a tilalom megszegéséhez más jogkövetkezményt fűz” szövegrésszel.²⁴

Az 1959. évi IV. törvény hatályon kívül helyezéséig ugyanazt a rendelkezést tartalmazta: semmis az a szerződés, amely jogszabályba ütközik, vagy amelyet jogszabály megkerülésével kötöttek, kivéve ha ahhoz a jogszabály más jogkövetkezményt fűz.²⁵ Vélhetően

okok köre, a szocialista gazdálkodó szervezetek között kötött szerződésekre. MNL OL XIX-E-1-C-10026-1960-0221-d: 1.

¹⁸ 1957. évi tervezet 181. § (2) bek.

¹⁹ 1957. évi tervezet: 181. A tervezetek továbbá egyes kiemelt semmisségi tényállásokat fogalmaznak meg a szocialista szervezetek egymással kötött szerződéseiről tekintetében. Például ha jogszabály kifejezett engedélye hiányában ingyenes szolgáltatásra irányul. 1957. évi tervezet 181. § (3) a)–b).

²⁰ 1958. évi tervezet 200. § (2) bek.

²¹ A speciális semmisségi okokat az 1967. évi 39. tvr. 27. § helyezte hatályon kívül.

²² HU MNL OL XIX-E-1-C-10026-1960-0223-d: 1160. Ugyanezt az észrevételt fűzi az Építésügyi Minisztérium is a tervezethez. MNL OL XIX-E-1-C: 445.

²³ HU MNL OL XIX-E-1-C-10026-1960-0223-d: 1167.

²⁴ Nizsalovszky Endre: Észrevételek a Magyar Népköztársaság polgári törvénykönyve és miniszteri indokolása tervezetének negyedik része I. és II. címéhez. HU MNL OL XIX-E-1-C-10026-1960-0223-d: 1129.

²⁵ Az 1959. évi IV. törvény 200. §-át az 1991. évi XIV. törvény módosította a jó erkölcsbe ütköző szerződések megfogalmazásával kapcsolatban.

a fenti vélemények hatására került bele a szövegbe az, hogy a semmisség alól kivételt képez az, ha a jogszabály más jogkövetkezményt fűz a normasértéshez. Az 1959. évi IV. törvény indokolása utal arra, hogy ez a tilalom korábban is érvényesült a jogalkalmazásban. A más jogkövetkezmény a kényszerítő erejű szabályok útján is érvényesülhet, ezért lehet, hogy a kógens törvényi szabály lép a szerződéses rendelkezés helyébe, vagy nem a szerződés célja, hanem megvalósítása lesz tiltott, vagy csak az egyik félre tartalmaz tilalmat. A törvény indokolása hozzáfűzi, hogy a jogszabályok egybevetésével lehet egyes helyzetekben állást foglalni abban, hogy a tilalom megszegéséhez a jogszabály a semmisséget rendeli-e alkalmazni. Véleményem szerint a legfontosabb félmondat az indokolásban az, hogy „nem mindig szükséges tehát, hogy a jogszabály ezt (a semmisséget vagy a más jogkövetkezményt) kifejezetten kimondja”.²⁶ A jogszabályok egybevetésével így a bíró ítéli meg, hogy a szerződés semmis vagy mégis érvényes.²⁷

A 2013. évi V. törvény megoldása

A szakirodalom²⁸ az 1959. évi IV. törvény gyakorlata alapján jelezte a bírói gyakorlat helytelen irányú változását, ezért a 2013. évi V. törvény kodifikációja kapcsán a szövegtervezetekben és végül a hatályos szabályozásban is differenciált megközelítés található a tilos szerződések kapcsán.²⁹

A Ptk. koncepciója³⁰ a jogszabályba ütköző (tilos) szerződésekre vonatkozóan generális változtatást javasolt.³¹ A Koncepció szerint:

„A jogszabályba ütköző (tilos) szerződés semmis, kivéve, ha a szerződéshez a jogszabály az érvénytelenség helyett más következményt fűz. A jogszabályba ütköző szerződés az egyéb jogkövetkezményektől függetlenül semmis, ha az adott jogszabály ezt maga kimondja, vagy ha a jogszabály célja kifejezetten a felek által meghatározott szolgáltatás vagy a szerződés egyéb tartalmának megtiltása.”³²

²⁶ A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve 1959: 154.

²⁷ Törvényjavaslat a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről 1959: 238.

²⁸ Ennek a helytelen gyakorlatnak egyik forrása a Legfelsőbb Bíróság kontárszerződésekkel kapcsolatos 1993-as ajánlásának indokolása volt. KEMENES 2002; DARÁZS 2008.

²⁹ 2013. évi V. törvény 6:95. §.

³⁰ Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója 2002 (a továbbiakban: Koncepció).

³¹ A Koncepció is utal Kemenes István *A szerződés érvénytelensége a gazdasági szerződéses gyakorlatban* című munkájára, amely a Koncepcióhoz készült kézirat, majd vélhetően ez alapján készült el a KEMENES 2002.

³² Koncepció: 104.

A változtatás okát a Konceptió abban jelöli meg, hogy a bírói gyakorlat bizonytalan volt a jogszabályba ütköző szerződések megítélését illetően. Külön felhívja a figyelmet a M. Kir. Kúria kontárszerződéses jogegységi döntvényére, amely kielégítő megoldást nyújtana a mai piacgazdasági viszonyok között is. A tilos szerződések problémáját arra vezeti vissza a Konceptió, hogy megnövekedtek a gazdasági tevékenységekre irányadó korlátozó normák, és az eseteket három csoportra osztja: a közjogi vagy magánjogi jogszabályok külön szankcióval írnak elő tiltást, vagy külön szankció nélkül, harmadikként pedig kumulálják a szankciókat.³³ Az új normának olyannak kell lennie a Konceptió szerint, amely mindhárom esetre választ ad. Más jogszabály megsértése esetén a Konceptió szerint az alapozhatja meg elsősorban a semmisséget, ami kifejezetten „a szerződés tárgyát (a felek magatartását) vagy egyéb tartalmát akarja tiltani”.³⁴ A Konceptió szerint megfontolandó, hogy a szerződés helyett a szerződés célja (jogcíme) szerepeljen, utalva arra, hogy a Konceptió főszabály szerint csak jogcímes szerződéseket ismer.³⁵

A Szakértői javaslat a főszabályt illetően követi a Konceptiót.³⁶ Azonban újabb bekezdéssel egészíti ki, amely szerint:

„Ha a jogszabály a szerződés egyes tartalmi elemeit kötelezően meghatározza, vagy egyes kikötéseket tilt, a szerződés a jogszabály által előírt tartalommal érvényes. Ez a rendelkezés akkor is irányadó, ha társasági szerződés egyes tartalmi elemeit határozza meg kötelezően jogszabály, vagy tiltja egyes kikötéseit.”³⁷

Az új bekezdés első része azt a magánjogi premisszát képezi le, hogy a polgári jogi jogszabály kógens rendelkezésébe ütköző szerződéses szabály nem érvénytelen, hanem helyébe a kógens szabály lép.³⁸ Külön kezeli a javaslat a társasági szerződés esetét, és erre az esetre is érvényesíti az előbbi polgári jogi elvet, így a társasági szerződés jogszabályba ütközése – függetlenül a cégbejegyzéstől – megállapítható, és a kógens norma lép a helyébe. A javaslat 2:55. §-a szerint a jogi személyek nyilvántartásba való bejegyzését követően, ha a létesítő okirat jogszabályba ütközik, akkor a törvényes működés biztosítására szolgáló eszközöket lehet igénybe venni.³⁹

³³ Konceptió: 104.

³⁴ Konceptió: 104.

³⁵ Konceptió: 104.

³⁶ VÉKÁS–KEMENES 2008: 781.

³⁷ VÉKÁS–KEMENES 2008: 781.

³⁸ VÉKÁS–KEMENES 2008: 781.

³⁹ VÉKÁS 2008: 117–118.

A javaslat indokolásában és szerkezetében a Konceptiót követi, azzal a kivétellel, hogy kiegészítő szabályt tartalmaz a kogens szabályba ütközésre és a társasági szerződésre. A kodifikáció során elfogadott 2009. évi CXX. törvény⁴⁰ 5:76. §-a ugyanezt a logikát követi,⁴¹ kiegészítve azzal, hogy a lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés nem érvénytelenségi ok, kivéve ha a jogszabály kizárja azt, hogy a szerződés tárgya felett a rendelkezési jog megszerezhető vagy a szolgáltatás teljesíthető legyen.⁴² Ezt az elvet a szakértői javaslat is tartalmazta, elismerve ezzel a bírói gyakorlatot és igazodva a nemzetközi tendenciákhoz.⁴³ A 2013. évi V. törvénybe ezen elvi alapokkal került be a hatályos szabály.⁴⁴

Konklúzió

A jogszabályba ütköző szerződések semmisségi jogkövetkezménye – kifejezett jogszabályi felhatalmazás nélkül – nem mechanikus szankció.⁴⁵ Ugyanez fordítva is igaz, akkor is megállapítható, hogy egy jogszabályba ütköző szerződés semmis, ha a jogalkotó kifejezetten nem rendelkezett a semmisség alkalmazásáról. A kodifikációs munkák a tilos szerződés magánjogi szabályozását a főszabály kimondása mellett is árnyalták. A magyar magánjog évszázados szabályának tekinthető, hogy a semmisségtől el lehet tekinteni, ha a jogsértéshez a jogszabály más jogkövetkezményt fűz. Habár az 1959-es Ptk. előkészítésekor e kivételt elhagyni javasolták, mégis újra a szövegbe került. A Ptk. 2013-as megalkotása során nívum az a jogalkotói lépés, hogy ennek ellenére fenntartja a semmisség alkalmazását, ha ugyan van más jogkövetkezmény, de a jogszabály célja a szerződéssel elérni kívánt joghatás megtiltása. E tétel kimondásával csak megerősítést nyer az, hogy a bíró az előtte fekvő jogvitában értékelje a jogsértés súlyát, viszonyát a szerződéshez, és a teleologikus jogértelmezés alkalmazásával mellőzze a semmisség kimondását, vagy állapítsa meg a szerződés semmisségét.

⁴⁰ A 2010. évi LXXIII. törvény 1. §-a alapján nem lépett hatályba, de érvényes.

⁴¹ A társasági szerződés helyett a vállalkozások létesítő okirata szerepel a normában.

⁴² 2009. évi CXX. törvény 5:76. § (3) bek.

⁴³ VÉKÁS 2008: 780; KÖTZ 2015: 178.

⁴⁴ VÉKÁS 2013: 567–576, 570–571.

⁴⁵ ZIMMERMANN 1996: 691.

Irodalom- és forrásjegyzék

- A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Első szöveg* (1900). Budapest: Grill.
- A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indoklása* [Közvetteszi az Igazságügyminisztérium] (1959). Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- A magyar polgári törvénykönyv tervezete. Második szöveg* (1913). Budapest: Grill.
- ALMÁSI Antal (1907): *A tilos cselekmény a magánjogban*. Budapest: Grill.
- APÁTHY István (1882): *Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Kötelmi jog. Általános rész*. Budapest: Grill.
- Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója (2002). *Magyar Közlöny*, (15/II.).
- DARÁZS Lénárd (2008): A jogszabályba ütköző (tilos) szerződések semmissége. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 10(5–6), 14–26.
- HORVÁTH Attila (2006): *A magyar magánjog történetének alapjai*. Budapest: Gondolat.
- Jogegységi döntvény. A m. kir. Kúria jogegységi tanácsának 53. számú polgári döntvénye (1932). *Igazságügyi Közlöny*, 41(7), 137–147.
- KEMENES István (2002): A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 4(2), 7–27.
- KÖTZ, Hein (2015): *Europäisches Vertragsrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck. Online: <https://doi.org/10.1628/978-3-16-153768-4>
- NIZSALOVSKY Endre (1949): *Kötelmi jog I. Általános tanok*. Budapest: MEFESZ Jogászkör.
- NIZSALOVSKY Endre (1984): *Tanulmányok a jogról*. Budapest: Akadémiai.
- TÓTH Lajos (1938): *Magyar magánjog. Kötelmi jog*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Törvényjavaslat a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről* (1959). Budapest: [k. n.].
- Törvényjavaslat. Magyarország magánjogi törvénykönyve* (1928). Budapest: Váci Kir. Országos Fegyintézet Könyvnyomdája.
- VERESS Emőd (2022): *Fejezetek a magyar magánjogi kodifikáció történetéből. Európai kitekintéssel*. Kolozsvár: Forum Iuris.
- VÉKÁS Lajos szerk. (2008): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest: CompLex.
- VÉKÁS Lajos (2013): A célzott joghatás hibája. In VÉKÁS Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. Budapest: CompLex, 567–576.
- VÉKÁS Lajos – KEMENES István (2008): A célzott joghatás hibája. In VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest: CompLex, 781–782.
- WEISS Emília (1969): *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- ZIMMERMANN, Reinhard (1996): *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civil Tradition*. Oxford: Oxford University Press.